

שבט אפרים, האפרתים ומשיח-בן-יוסף

(על הציונות כמשיח בן יוסף)

על משיח-בן-יוסף (להלן מב"י) דובר מעט מאוד בחז"ל - פעם אחת(!) במפורש בש"ס (סוכה נב, א-ב)¹.

ברצוננו להוכיח שהמקור של מב"י הוא קדום ביותר, ושורשו מופיע כבר בתנ"ך; אך מסיבות שנסביר, בכוונה מיעטו עליו את הדיבור. בין הגורמים לכך יש לציין את המסורת שלפיה ייתכן ואפילו לא מדובר על אדם אחד מסוים אלא על תקופה. גם לרעיון הזה נציע מקור שקדם בהרבה לספר "קול התור", והוא התנ"ך.

לרואים בתנועה הציונית חלק מתקופת מב"י², למרות (ואולי, כפי שנראה, אף בגלל) פניה החילונית, יש לביסוס רעיון זו השלכות אקטואליות ביותר.

א. חזון העצמות היבשות ומורדי שבט אפרים

חזון העצמות היבשות של יחזקאל (לז, א-יד), מתייחס לגאולת "בעתה" - הגאולה הלאומית המדינית קודמת לתשובה הרוחנית. על כך נעיר כמה הערות שלא תמיד עומדים עליהן: א. מההקשר של הפרקים שלפניו ושלאחריו מתברר שבפשט הדברים יחזקאל מתייחס לגאולה הלאומית ולא לתחיית המתים³.

ב. קיימת הפסקה באמצע הנבואה המחלקת אותה לשני שלבים ברורים: והנה עליהם גידים ובשר עליה, ויקרם עליהם עור מלמעלה, ורוח אין בהם... ותבוא בהם הרוח ויחיו...

כלומר, שלא נהיה מופתעים אם יהיה מצב-ביניים של מדינה חילונית, שבה הגוף הלאומי התגבש אך הרוחניות טרם הגיעה. בעקבות כך ערכו חז"ל (כמבואר במגילה יז, ב) את סדר הברכות בתפילת עמידה לפי סדר הגאולה המתחיל עם התחייה הלאומית (פריחת ארץ ישראל וקיבוץ גלויות), ורק אחר כך מתמקדת התפילה בתוספת הפן הרוחני (השיבה שופטינו, בניין בית המקדש, ומשיח-בן-דוד).

ג. הנביא חוזר פעמיים על כל פרטי סדר התחייה (קיבוץ העצמות, גידים, בשר, עור ורוח). ייתכן שכונתו להדגיש שמדובר על תהליך הזרגתי, וגם שסדר התהליך, החומרי לפני הרוחני, הוא משמעותי.

ד. סדר הדברים מוכר לנו גם מהתפתחות החיים במיקרו-קוסמוס, באדם הפרטי. בשנותיו

1. יש שהציעו שמדובר אף על השפעות חיצוניות וד"ל. עיין אצל יי היינמן, אגדות ותולדותיהן, עמ' 131-142; א"א

אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות (להלן: אורבך), עמ' 618-629; יי קלוזנר, הרעיון המשיחי בישראל, עמ' 289-295, המביאים את הדעות השונות בין החוקרים. ועי מה שהבאנו לקמן פרק ב, שזאת הכחשת המציאות!

2. "המספד בירושלים", מאמרי הראייה, עמ' 94-99; אורות, עמ' קס.

3. בסנהדרין צב, ב וברש"י, מלבי"ם ומצודות מובאות שתי הדעות, ולא הכריעו, אך לרד"ק, לרמב"ם (מו"נ ח"ב פמ"ו) ובפירוש דעת-מקרא פשוט שמדובר על התחייה הלאומית.

הראשונות, הצורך הוא לבסס ולפתח **קודם את צרכיו הפיזיים**, ורק לאחר מכן, מתוסף התוכן הרוחני-ערכי. כך גם במקרו-קוסמוס, בתהליך התחייה הלאומית. ה. גם בפרק הקודם מתייחס יחזקאל למציאות של "לא זכו", שבה השיבה לציון קודמת לשיבה לתורה. כתוב שם:

לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חיללתם בגויים... וקיבצתי אתכם מכל הארצות... וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. (יחזקאל לו, כב-כה)
נדייק, שאף שדרך הטהרה המצויה היא שהאדם טובל במקווה, במידה ולא נעשה כן, הקב"ה **"יזרוק"** את המקווה עלינו! כלומר, יואץ המעבר לשלב השני של הכנסת הרוח למדינה, בעזרת זירוז א-להי חיצוני.
חז"ל מוסרים לנו תוספת מעניינת לגבי זיהוי אותן העצמות היבשות, דווקא בעקבות קושי בכמה פסוקים בספר דברי הימים (א ז, כ-כג):
ובני אפרים... וברד בנו ותחת בנו... והרגום אנשי גת הנולדים בארץ, כי ירדו לקחת את מקניהם. ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים.
השאלה היא, כיצד ייתכן שצאצאי אפרים נמצאים באזור גת, בארץ ישראל, בתקופה שהם אמורים להיות עבדים במצרים?⁴ עונים חז"ל במדרש:

אלו בני אדם שמנו לקץ וטעו, **ואותם מתים החיה יחזקאל** שאמרו "יבשו עצמותינו אבדה תקותנו" וגו', ר' אליעזר אומר... היו בני **אפרים** יושבים בטח שאנן ושלו, עד שבא נון מבני בניו של אפרים ואמר: נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם, בגאוות לבו שהם **מזרע המלוכה ושהם גיבורי כוח במלחמה**, עמדו... ויצאו ממצרים ועמדו המצריים והרגו כל גיבוריהם...⁵
(ילק"ש דהי"א ח"ב רמו תתרעו)

נדגיש שמרדם של מעפילי אפרים אינו מדרש, אלא שכך מסבירה המסורת את **פשט הפסוקים** בספר דברי הימים. בנוסף, המדרש המקשר בין מורדי אפרים לעצמות שהחיה יחזקאל מופיע במקומות רבים במיוחד.⁶

כצפוי, מביא האדמו"ר מסאטמר זצ"ל, המתנגד החריף ביותר לציונות, את חטאם ועונשם של בני אפרים כהוכחה לכך שיש איסור לקרב את הקץ בידים. אדרבה, לדעתו, מוכח **מכאן שיש לחכות באופן פסיבי** עד שתבוא הגאולה השמימית.⁷

אם נדייק, נמצא שאין מסורת ברורה המבארת **מדוע** לא חיכו שבט אפרים לקץ, אלא קיימת מחלוקת בדבר, ומועלות כמה אפשרויות.⁸ כך גם רבים מהראשונים מציינים רק את **עצם**

4. כך עולה מרוב הפרשנים, לעומת שיטת הרד"ק והמאירי, ואכמ"ל.

5. מוזכר בקיצור בסנהדרין צב, ב, שאלו המתים שהחיה יחזקאל, ובמכילתא ר"פ בשלח יג, יז. בילק"ש, ח"א רמו רנא מוסבר שבעקבות "ניסיון הנפל" של בני אפרים, נוצר החשש "פן יינחם העם בראותם מלחמה". והשווה לשיהש"ר ב, א; פסיקתא דרב כהנא יא, י; תרגום יונתן דהי"א ז, כג; שמו"ר כ, יא.

6. עיי בהערה הקודמת, ובתרגום על תהלים עח, ט; אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמי קמו; ילק"ש ח"א רמו רכו; שם רמו רכו; שם ח"ב רמו שעו. האירוע קיים כל כך במודעות עד שיש אומרים שעל פי זה קבעו חז"ל את ההפטרה של שבת חוה"מ פסח, עיי הע' 35.

7. ויואל משה, שלוש שבועות, סי' כד, כו.

8. עיין לעיל הע' 5-6.

ההעפלה, מבלי להכריע במה שחלקו המדרשים, **מדוע** לקחו את גורלם בידם⁹. עובדה זו היא שחשובה לאדמו"ר מסאטמר, וגם לנו.

יש להוסיף שהרמזו במקרא למדרש, שלפיו מתי יחזקאל הם המורדים מאפרים, הוא על פי הנאמר: "הנה אומרים: **יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו** נגזרנו לנו". הנקודה המרכזית היא שהם לא חיכו לקץ, והטעם, אם מדובר בטעות בחשבון, נבואת שקר או עיקרון האקטיביזם וייאוש מגואל חיצוני (כפי שמשמע במיוחד מהביטוי "אבדה תקוותנו"), היא נקודה משנית וצדדית.

אף שהציונות האקטיביסטית לא טעתה בספירת 'קץ' כלשהו, גם האדמו"ר מסאטמר וגם רבני הציונות הדתית מאמינים שיש הקבלה מובהקת בין אותו מדרש לבין השאלה: האם צדקו או טעו הציונים בגישתם להביא את הגאולה בדרך של 'אתערותא דלתתא'? שתי הגישות הקוטביות גם מסכימות להבנה שחז"ל רשמו את דבריהם מתוך מגמה חינוכית לעתיד¹⁰. לענייננו, חשוב לציין שהאקטיביסטים שלא חיכו בפסיביות במצרים, הם משבט אפרים. כפי שנראה בהמשך, המעשה הוא **אופייני ביותר לתכונותיו של שבט זה לאורך כל התנ"ך**.

ב. "אפרתי": שם או תיאור?

1. לדמותו של שבט אפרים בתנ"ך

נראה שאם נעקוב אחרי מעשיהם של אנשי אפרים, כשבט וגם כיחידים, נמצא אופי קבוע לאורך התנ"ך. אופיים כל כך ברור, את שכנראה במשך הזמן, **נהפך "אפרים" משם פרטי לשם-תואר, "אפרתי"**.

א. שתי הברכות, של יעקב ושל משה, מציינים את בני יוסף **בגבורתם** ("ותשב באיתן קשתו"; "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ"), **מנהיגותם** ("ולקודקוד נזיר אחיו", בשתי הברכות); **פוריות ארצם** ("בן פורת יוסף... ברכות שמים מעל, ברכות תהום רובצת תחת"); "מבורכת ה' ארצו, ממגד שמים... וממגד ארץ ומלואה..."; **בפוריות זרעם** ("בן פורת יוסף... ברכות שדיים ורחם"; "והם רבבות אפרים").

ב. בנוסף לברכות הפריון שקיבל, **אפילו שורש שמו של אפרים קשור בפריון**: "כי הפרני א-להים".

ג. יהושע בן נון, המנהיג הלאומי הראשון היה משבט אפרים. בנוסף לעמידתו בראש המלחמה הישראלית הראשונה נגד עמלק, הוא מתבלט, לעומת עשרת המרגלים, **באומץ לבו ובאהבתו לארץ ישראל**. רוב ספרו עוסק **בכיבוש ארץ ישראל וחלוקתה**, "ספר יהושע... ערכה של ארץ ישראל הוא" (נדריס כב, ב).

ד. לאחר מלחמת סיסרא, דבורה הנביאה משבחת את אפרים כאחד מהשבטים שהתנדבו לעזרת אחיהם. הם מפוארים בשבח "מני אפרים שורשם בעמלק" (שופטים ה, יד) - שיש להם אותו **אומץ** מלחמתי שיש לעמלק.

ה. בימי גדעון, **הגאווה הלאומית ורוח ההתנדבות הצבאית** של אפרים הגיעו כמעט עד מלחמת

9. רש"י יחזקאל לו, א, מגילה לא, א; מחזור ויטרי; אור זרוע; שבלי הלקט (שהבאנו בהעי' 35); מלבי"ם דהיי"א ז, כ ואחרים.

10. על פי יומא ה, ב.

אחים, כשנפגעו(!) מכך שלא קראו להם להשתתף במלחמה (שם ח, א). אנו מכירים היום ב"ה אלטרואיסטים רבים, אך כמה מהם יתלוננו אם לא יקבלו צו-מילואים?
 ו. אותן התכונות של **גבורה, התנדבות, צבאיות ואף אלימות**, בולטות שוב במקרה כמעט זהה שאירע בימי יפתח: "ויצַעק איש אפרים... ויאמרו ליפתח, מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ללכת עמך? ביתך נשרוף עליך באש!" (שם יב, א).
 ז. ירבעם בן נבט בולט בתור "**גיבור חיל**" (מל"א יא, כח), **מורד, מנהיג** והמקים של ממלכת ישראל, וגם **עובד עבודה זרה**.

ח. עמרי, שרשעותו **באלילות** הייתה כל כך חמורה, שהיא הביאה את חז"ל לשאול, "מפני מה זכה עמרי למלכות?"¹¹, ולהשיב, "מפני שהוסיף כרך אחד **בארץ ישראל**" (סנהדרין קב, ב).
 ט. אחאב בנו, שהיה לא רק עובד **עבודה זרה** אלא גם **שופך דמים**, היה מלך **חזק** ביותר בתחום **הצבאי והמדיני**¹², עד כדי שאמרו שהוא "מלך בכיפה" על כל העולם¹³, ושלא היה **עשיר** כמוהו¹⁴.
 י. כך גם בדורות המאוחרים משתבח אפרים במידות **הגאווה והשמחה**, למשל: "הווי עטרת גאות שיכורי אפרים..." (ישעיהו כח, א), וכן: "והווי **כגיבור** אפרים **ושמח** לבם כמו יין..." (תהלים עח, ט).

יא. **הכישלון בתחום הרוחני** מופיע במשך רוב שלטונם בממלכת ישראל, "חבור עצבים אפרים... סר סבאם הזנה הזנו..." (הושע ד, יז-יח).
 יב. אופי הגבורה מופיע שוב בפסוק "בני אפרים נושקי רומי קשת..." (תהלים עח, ט).

התמונה העקבית המצטיירת מהתכונות של שבת אפרים הן אלו של: **גבורה, גדולה, מנהיגות, פוריות, אומץ, מרדנות, גאווה ושמחה, וכן נאמנות לעם ישראל ולארץ ישראל** ובמיוחד בתחומי הבניין והצבא. אף שהם לא תמיד הצטיינו בתחום הדתי, הם עושים חיל בתחום **החומרי והלאומי**. אם תרצו, דמות **הסטריאוטיפ של ה'ציוני'** במאת השנים האחרונות. בהתאם לכך, נבין שתיאורם של חז"ל, ש"**בגאות** לבו שהם מזרע **המלוכה** ושהם **גיבורי כוח במלחמה**, עמדו... ויצאו ממצרים", אינו מתייחס רק לתכונות מקריות של האפרתיים של אותו דור.

2. היחס בין שם, תיאור, ותואר בתנ"ך ובימי קדם

מוכרת לנו התופעה שלפיה תכונה בולטת כל כך אצל אדם מסוים מביאה לכך ששמו נהפך לשם-תואר. לדוגמה, אדם חכם כינו פעם "משה"¹⁴, או היום, "איינשטיין". מדגישים את חוזקו של חומר מסוים כשקוראים לו 'Samsonite' (על שמו של שמשון).
 כפי הנראה, כך גם בנד"ד. '**אפרתי**' היה לכינוי של מי **שיש לו התכונות המתארות את שבת אפרים**¹⁵. בכך הוא דומה לתואר הרשעות 'אגגי', שהרי קצת קשה לומר שהמן בא מצאצאי

11. דברים רבה ה, ו.

12. מגילה יא, א, ועיין אסתר רבה א, ה.

13. תנא דבי אליהו, פרק ט.

14. סוכה לח, א; ביצה לט, ב.

15. מצאתי אחר כך סברה זו אצל החוקר ש' ייבין, ערך 'אפרים', אנציקלופדיה העברית, ח"ה, עמ' 273.

'אגגי' עמלק ממש, שאבד זכרם כמה פעמים לפניו¹⁶.

קשר זה, בין התואר 'אפרתי' לבין שבט אפרים, מופיע כבר במדרש:

'אפרתים'... כל אותה העטרה שנתעטר **אפרים** מיעקב אבינו... אמר לו אפרים ראש השבט ראש הישיבה, **המעולה והמשובח שבבני יהיה נקרא לשמך** - "בן תוחו בן צוף אפרתי", "וירבעם בן נבט אפרתי", "יודו בן איש אפרתי", "מחלון וכליון אפרתים". (רות רבה ב, ה) לכך התכוונו חז"ל:

"ויקח לו כלב את אפרת", ולמה נקרא שמה של מרים 'אפרת'? אלא פלטי של בת מלכים גדולי הדור **שכל נשיא וגדול שעמד בישראל נקרא שמו אפרתי**. וכן "יודו בן איש אפרתי", וכי אפרתי היה? והלא משבט יהודה היה! אלא פלטי בן מלכים גדולי הדור, "וירבעם בן נבט איש אפרתי"...

אף שניתן לפרש כי ישי, אלימלך, מחלון וכליון הם מהעיר אפרת, ירבעם בא משבט אפרים, ואלקנה גר בהר אפרים, נראה שחז"ל התכוונו ל**פשוטו** של מקרא כשפירשו שיאפרתי הוא תואר כבוד, כדעת רש"י¹⁷, מהסיבות הבאות:

א. אם אפרתי בא רק לומר 'מאפרתי', הרי כתוב בהמשך הפסוק שהוא "מבית לחם יהודה" שכבר ידוע לנו שנקראה גם אפרת. אם 'אפרתי' הוא רק לזיהוי מקומו, הוא מיותר לגמרי.
ב. כתוב בתחילת הפסוק: "ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים", אז מיותר להוסיף שוב בסוף אותו פסוק (!) שהוא 'אפרתי', אלא אם כן מדובר על תואר, ולא זיהוי מקום מגוריו.
ג. ברור גם שאין הפסוק בא לציין את שבטו של אלקנה, שהרי הוא לוי ולא מאפרים.
ד. היו יכולים לקרוא לישי או לאלימלך 'בית הלחמיים', אך העדיפו 'אפרתי'. השווה למשל לשופט "אבצן מבית לחם" (שופטים יב, ח) שלא נקרא אפרתי.
ה. ירבעם אינו מכונה 'איש אפרים' כפי שמופיע אצל אחרים¹⁸, שמשמעותו, שם השבט בלבד, אלא נקרא 'אפרתי'.

לסיכום, כשם שייתכן שתכונה או תיאור הפכו לשמו של אדם¹⁹, כך ייתכן ששם אדם (אפרים, אגג) או חיה המזוהה עם תכונה ברורה (כגון רחל, לאה, חולדה, דבורה, צביה, יעל, גמלי, נחש, זאב, וכלבי, ובדורות מאוחרים: אריה, דב, צבי, וכדומה), ייהפך לשם תואר לכנות גם אחרים.

16. מובא על ידי ר' עמוס חכם בדעת-מקרא, אסתר ג, א. הגר"ח סולובייצ'יק בונה מהלך הלכתי שלם מסביב לפירוש זה, עיי במאמרו של הגר"ד, "קול דודי דופק", איש האמונה, עמ' 101-102. לדבריו יש להבחין בין עמלק הרעיוני לבין 'עמלק הביולוגי'. הר"י גרשוני, "מצוות מחיית עמלק", בצומת התורה והמדינה, ח"ב, עמ' 76-81, מוכיח את דבריו מהירושלמי יבמות פ"ב ה"ו: "המן בן המדתא האגגי - וכי המן בן המדתא האגגי?" ודוק.

17. בפירושו על שמ"א א, א; רות א, ב.

18. למשל שופטים ז, כד; ח, א; יב, א.

19. יש שהסבירו כך גם בשמות התנ"כיים אדום=שעיר, כליבי (שמ"א כה, ג, עיין ברלב"ג ורד"ק, ובמסורת: "כלבו"), נמרוד (בראשית י, ח-יב, עיין במאמרו "נמרוד-צדיק או רשע: הצעה חדשה לחטא דור הפלגה", טללי אורות ח, עמ' 11-19), נבל (שמ"א כה, ג, וברד"ק: "נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם: "נבל", וכן באברבנאל), עיקש (שמ"ב כג, כו, עיין ד' קמחי, אנציקלופדיה לאישים בתנ"ך, עמ' 717), נחבי (במדבר יג, יד, על פי ד' קמחי שם, עמ' 632, פירושו בערבית: פחדן), געל (שופטים ט, כו).

קיים יחס מובהק בימי קדם בין שם לבין תכונה, וכך נראה שיש להבין את השמות 'אפרתי', 'אגג' וכדומה. על כן נראה להבין לפחות חלק מהדרשות על ריבוי השמות של דמויות בתנ"ך, כפשוטו של מקרא, ואכמ"ל.

3. אפרים כנינו לעם ישראל בתור ה"ציוני-חילוני"

ראינו למעלה, ששבט אפרים מצטיין יותר בתחומים הלאומיים והחומריים אך פחות בתחום הדתי. ממלכת ישראל שמלכיה מאפרים, הייתה יותר גדולה וחזקה, אך פחות נאמנה להקב"ה, מאשר ממלכת יהודה.

כך מפורש, אך לא תמיד שמים לב, שאכן מכנה הקב"ה את העם כולו בכינוי 'אפרים' בהקשר של גאולה **'בעתה'** דווקא, כש"לא זכו" בצדקתם. במסלול זה, מחזירנו הקב"ה לציון לא בזכות תשובה רוחנית אלא מסיבות אחרות, ולא בצורה ניסית אלא בתהליך טבעי. למשל בירמיהו לא: א. עם ישראל **איננו זוכה** לגאולה במעשיו ("כעגל לא לומד, השיבני"; "הבת השובבה") אלא מסיבות אחרות:

* מתנת חנים ("חן... כעגל לא לומד, השיבנו ואשובה... בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעוריי").
* אהבה היסטורית ("מרחוק ה' נראה ליי").

* אהבה נצחית שאינה תלויה בדבר ("ואהבת עולם אהבתיך, על כן משכתיך חסד").

* כאהבת אב לבנו בכורו ("כי הייתי לישראל לאב, ואפרים בכורי הוא... הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו, נאום ה'").
* בכייתה של רחל ("רחל מבכה על בניה... כי יש שכר לפעולתך...").

ב. מדובר על **תהליך קשה** לעם **מסכן**, ולא גאולה ניסית מהירה ("עם שרידי חרב, הלך להרגיעו ישראל... שארית ישראל... עיוור ופיסת, הרה ויולדת... וגאלו מיד חזק ממנו... ולא יוסיפו לדאבה עוד... והפכתי אבלם לששון, ושימחתים מיגונם... בבכי יבואו... רחל מבכה על בניה... אפרים מתנווד, ייסרתני ואיווסר...").

מודגש אם כן, שהחזרה **לארץ ישראל** והגאולה **החומרית והלאומית** קודמות לחזרה בתשובה ולגאולה הרוחנית ("עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל... עוד תיטעי כרמים בהרי שומרון... כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים... מביא אותם מארץ צפון וקיבצתים מירכתי ארץ... יבואו... אובילים... מזרה ישראל יקבצנו... ורינו במרום ציון ונהרו אל טוב ה', על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר... ועמי את טובי ישבעו... ושבנו מארץ אויב... ושבנו בנים לגבולם... שובי בתולת ישראל, שובי אל ערייך אלה... בשובי את שבותם... איכרים ונסעו בעדר...").

ולכל אורך הפרק, ישראל נקרא **'אפרים'** (שכבר ראינו מה הסמליות של שם זה) - אפרים (ארבע פעמים), הרי שומרון, הר אפרים, רחל מבכה על בניה (=אפרים).

ג. אתערותא דלתתא - יוזמה אנושית בדרך הטבע לחזור לארץ ישראל ("...שובי בתולת ישראל, שובי אל ערייך אלה. עד מתי תתחמקין, הבת השובבה, כי ברא ה' חדשה בארץ, נקבה [=ישראל] תסובב גבר [=הקב"ה]").

ג. משיח-בן-יוסף במקורות - תחיית האפרתי

בהתאם, בספרות חז"ל, מגלם משיח-בן-יוסף את האופי של שבט אפרים בתהליך של **"לא זכו"**. תפקידו של **אפרים (=בן יוסף)** בגאולה, הוא בתור **מנהיג צבאי ולאומי**, המחזיר את **הגאווה הלאומית** לישראל **לאחר שואה** של סבל נוראי:

[התרגשו האומות...]. אמרו לפניו: רבש"ע, מי הוא זה שאנחנו נופלים בידו...? אמר להם הקב"ה [הוא] משיח, ושמו **אפרים משיח צדקי**²⁰, [ומגביה] **קומתו וקומת דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו, ואין כל אומה ולשון יכולה לעמוד בו**... אמר לו הקב"ה: **אפרים משיח צדקי** כבר קיבלת עליך (=סבל רב) מששת ימי בראשית, עכשיו יהא צער שלך כצער שלי...

(פסיקתא רבתי, פרק לו)

ההדגש כאן הוא על חזרת כבודם של ישראל בתור ביטוי לכבוד ה' השורה עלינו. כל זה נדרש על הפסוקים "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח" (=ויונתנים לו על צווארו עד שנכפפה קומתו..."), ואז מבי"מ **מגביה קומתו** וקומת דורו, ו"כי הנה החושך יכסה ארץ (=צרות) וערפל לאומים ועלייך יזרח ה' **וכבודו עלייך** ייראה" (ישעיהו ס, א-ב). בדרשה הבאה בפסיקתא רבתי, ממשיכים לדרוש בעניין מבי"מ על רקע ירמיהו פרק לא (שם), כאמור, נקרא ישראל בשם אפרים), המנבא לישראל שמתנהג כאפרתי:

...למלמד שעתידים אבות העולם לעמוד **בניסן**²¹ ואומרים לו: **אפרים משיח צדקנו**, אף על פי שאנו אבותיך, אתה גדול ממנו, מפני שסבלת עוונות בנינו, ועברו עליך מידות קשות שלא עברו על הראשונים ועל האחרונים, והיית שחוק ולעג באומות העולם בשביל ישראל, וישבת **בחושך** ואפילה **ועיניך לא ראו אור**... ועיניך [חשכו] מצום וכוחך יבש כחרס, כל אילו **מפני עוונות בנינו**... [אומרים] לו אבות העולם: **אפרים משיח צדקנו** תנוח דעתך שהנחת דעת קונך ודעתנו. אמר ר' שמעון בן פיזי: באותה שעה מגביהו הקב"ה למשיח עד שמי השמים ופורש עליו מזיו כבודו מפני [אומות] העולם בפני הפרסיים הרשעים. אומר לו, אפרים משיח צדקנו, הוי דיין על אלו **ועשה בהם מה שנפשך חפצה**, שאלמלא **רחמים** שגברו עליך ביותר כבר איבדוך מן העולם ברגע אחד, שנאמר "הבן יקיר לי **אפרים**... על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה'..."

גבורה צבאית וכיבוש ארץ ישראל הם התכונות הבולטות של שבט אפרים, וכך גם במבי"מ שתפקידו **לנקום בגויים ולכבוש את הארץ** תחת כל מה שעשו לנו:

...מטול יהושע... דעל ידי עתידא ארעא דישראל לאיתפלגא ומשיחא בר אפרים דנפיק מניה דעל ידי עתידין בית ישראל למנצחא לגוג ולסיעתיה בסוף יומיא²². (תרגום יונתן שמות מ, יא) שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנאמר "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש..."

(בבא בתרא קכג, ב)

לעתיד לבוא משוח מלחמה עתיד לעמוד מיוסף...

(תנחומא ויגש ג)

"שור" - זה משיח בן יוסף שנמשל לשור.

20. לפי דברי הרב זצ"ל, עיי בהערה 2, והמקורות האחרים המרמזים שמשיח-בן-יוסף אינו מצטיין בצדקות, ייתכן שהכינוי "צדקי" שבכל המקורות המלווה דווקא את משיח-בן-יוסף (אף בצורה מוגזמת), ואף פעם!) אינו מלווה את משיח-בן-דוד, אינו אלא לשון סגיי-נהור וכדומה.

21. ניסן מסמל את הגאולה כשלא זכו, כפי שהיה ביציאת מצרים (כשיטת ר' יהושע), לעומת תשרי, חודש התשובה (כר' אליעזר). עיי ר"ה יא, ב; סנהדרין צז, ב.

22. אורבך, עמ' 618-620, התייחס למשיח-בן-יוסף כדמות שבעיקר סובלת, אבל המקורות שהבאנו (ועיי גם תנא דבי אליהו רבה, פרק יח) מוכיחים להפך, שעיקרו של מבי"מ הוא היותו נוקם. המעיין בהשוואותיו של אורבך, יבין מהיכן הושפע בהדגשו המטעה, וד"ל. אף שקיימת דעה שעתידי משיח-בן-יוסף להיהרג (סוכה נב, א), כל ניצחונותיו שנוכרו במקורות מוכיחים שגם לפי אותה דעה, מבי"מ יזכה קודם לכן לניצחון בקרבות רבים.

ד. משיח-בן-יוסף בכתבי הגר"א

הספר המקיף ביותר בנושא מב"י הוא של ר' הלל (ריבלין) משקלוב, מגדולי תלמידי הגר"א. הוא עלה, יחד עם אחרים מתלמידי הגר"א, לקיים את צוואת רבם לקרב את קץ הגאולה על ידי עלייה אקטיבית, באתערותא דלתתא, ליישב את ארץ ישראל. ספר 'קול התור' מבוסס על משנתו המפורטת של הגר"א בנושא²³.

על פי רבנו הגר"א, כל עבודת **קיבוץ גלויות**, בנין **ירושלים** והרחבת **יישוב ארץ ישראל** להחזרת השכינה... נאחזים בייעודו ובתפקידו של משיחא דאתחלתא, משיח הראשון, מב"י, שהוא הכוח הנסי המסייע לכל פעולה הנעשית **באתערותא דלתתא על דרך הטבע**, כי מב"י מארץ, ומשיח-בן-דוד משמים... כנודע בעקבות משיחא וקץ המגולה (= הפרחת שממת ארץ ישראל).

(קול התור עמ' תסג)²⁴

אולי החידוש הגדול ביותר המיוחס לגר"א בנושא הוא, שלעומת משיח-בן-דוד, קיימת אפשרות שמב"י אינו אדם אחד, אלא,

מב"י **השרוי בכל בית ישראל** בכלל, בסוד 'שארית יוסף' שנאמר על כל ישראל ובכל איש ישראל בפרט... ברבים מבני ישראל **אנשי המעשה** הזוכים **לעשות בקבוץ גלויות וכו'**... באותן הפעולות שהן **בתכונותיו** של מב"י הרי הוא **ניצוץ משרש נשמתו דמב"י**, כל אחד לפי דרגת המעשים.

(שם, עמ' תעז)

הגר"א אף הצביע על כך ש'יוסף' שווה בגימטריה ל'ציון'.

ברם, לפי מה שראינו, הצגת מב"י כתופעה לאומית ולא כאדם מסוים, אינה חידושו של הגר"א. ראינו שכבר בתנ"ך השם אפרים (=בן-יוסף) עבר להיות שם תואר (אפרתי) לכל מי שיש לו התכונות הללו, ומזמן אינו דווקא שם פרטי.

יושם לב שברוב המקורות שהבאנו למעלה, לוחם המלחמות בשיבת ציון השלישית נקרא "אפרים" או "מיוסף" או "זרעו של יוסף"²⁵, ולא "משיח-בן-יוסף". הדבר מדגיש אף יותר את העובדה שהרעיון או התקופה של חזרת הכבוד והגבורה הלאומית (=ה"אפרתיות") עוד לפני משיח-בן-דוד הרוחני, הם העיקר, ולא השם: "משיח-בן-יוסף", שהוא משני.

במיוחד לאחר גלות עשרת השבטים ואובדנו של שבט אפרים הביולוגי, סביר ביותר שחז"ל התכוונו במאמרים הללו למי שיש לו התכונות של אפרים, האפרתיים (כמו בלשון התנ"ך), ולא לאדם מסוים משבט אפרים. כשאמרו "שאינן זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף" יש להבין: כמו שאותו **"זרעו של עשו"**, או "אגגיי"²⁶, או "עמלק", שמדובר בהם היום, לאחר סנחריב,

23. חשוב לציין שאף שיש עוררים על מקוריותו של ספר 'קול התור' וזמן כתיבתו, יש לעיין בתשובת הרמ"מ כשר במהדורתו של הספר, עמ' תנב-תנה, ובספרו 'ארבעת הרועים', עמ' כה ואילך. במישור האקדמי, ספריו ומחקריו הרבים של ד"ר אריה מורגנשטרן בנושא אינם מותירים מקום לספק שהרעיונות הללו באים ישר מהגר"א ומבית מדרשו. הנגמטיות של החוגים האנטי-ציוניים מחד (עיין הר"מ שטרנבוך, תשובות והנהגות ח"ד סי' שכח), ומאידך, של חוקרים אנטי-דתיים התובעים מונופול על הציונות, נראית בעליל לאור דבריו המתועדים של מורגנשטרן.

24. ועי' שם, עמ' תעא-תעב, ב"בנין ונטיעה" כדן חזקת קרקע בכללות... ולעת הצורך גם בחזקה (=כיבוש) וזאת בטוריא יהושע' שהוא מצאצאי אפרים, **הנלחם בעמלק**.

25. אורבך, עמ' 619 הערה 44 ועמ' 597, מביא ממגילות כתות עתיקות גם את השם "משיח ישראל" שהוא בניגוד למשיח יהודה או בן דוד.

26. ראה למעלה בהע' 16. יש המזהים "אגגיי" עם אותו "גוגי" שעתיד "משיח-בן-יוסף" לנצח.

מכוון לממשיכי דרכם האידיאולוגית ולא לממשיכיהם הביולוגיים²⁷, כך אותו "זרעו של יוסף", או "אפרים", או "אפרתי" המנצח אותם, מכוון אף הוא לממשיכי דרכם האידיאולוגית או התכונתית, ולא לממשיכיהם הביולוגיים.

כשהחוקרים מצביעים על כך שהכינוי "מב"י" אינו מופיע עד תקופה מאוחרת יחסית²⁸, זה אינו מפתיע וגם אינו מפריע, כי לפי מה שראינו, העיקר אינו אדם מסוים אלא התקופה של תחיית הגאווה והגבורה הלאומית, על ידי תחיית "זרעו של יוסף", ה"אפרתיים", אנשי אתערותא דלתתא. ייתכן אף שהשם "משיח אפרים" שראינו במדרש, הוסב בתקופה מאוחרת יחסית ל"משיח-בן-יוסף", על משקל "משיח-בן-דוד". זאת למרות ההבדל: "בן-דוד" הוא אדם אחד מסוים שקשרו הביולוגי לבית דוד הוא עקרוני ומחייב, לעומת "בן-יוסף" שאפילו עצם מציאותו איננו מחויב (במידה ו"זכו"), וקשרו הביולוגי לשבט אפרים הוא גם מסופק ביותר, מאז גלות עשרת השבטים. כל שכן כשכבר מצאנו בתנ"ך אפרתיים שאינם מאפרים אלא ממשיכי דרכו ותכונותיו.

ה. הצעת מקור בתנ"ך ובחז"ל למשיח-בן-יוסף כתקופה וכחילוני

בהספדו של הרב קוק להרצל, מזכיר הרב זצ"ל ש"בתור עקבא דמב"י, נתגלה חזיון הציונות בדורנו...". עד היום שומעים מחלק ממתנגדיו, שכאילו הרב קוק אמר ש"הרצל הוא המשיח"²⁹. אין ספק שמקור דבריו של הרב קוק הוא בתורת הגר"א שהזכרנו ובחכמה הפנימית³⁰. כוונתנו לדברי הגר"א שראינו שבועדאי שייכים להרצל:

...הזוכה לפי מעשיו וזכות אבות(!) לעשות באותן הפעולות שהן בתכונותיו של מב"י הרי הוא

ניצוץ משרש נשמתו דמב"י...³¹

מה שאנו רוצים להציע הוא שקיים מקור לדבריהם, לראות את מב"י כתקופת הציונות (ולאו דווקא כאיש בודד), גם בתנ"ך ובחז"ל.

כשם שראינו בתנ"ך ש"אפרתי" אינו דווקא מי שבא מאפרים אלא כינוי לכל מי שפועל בתכונותיו של אפרים, כך מב"י (=אפרים) מתייחס לכל אחד מישראל הפועל בדרכו של אפרים בגבורה בצבא ישראל, בגאווה לאומית ובהרחבת יישוב ארץ ישראל, אפילו אם אינו דתי במיוחד, בדומה לרבים מהאפרתיים. אדרבה, ראינו ביחזקאל ובירמיהו, בנבואות המתייחסות

27. עיי' הע' 16

28. עיי' למעלה בהע' 1, ובמקורות המובאים בפרק ב.

29. הרב מעיד שאפילו מייד לאחר ההספד להרצל "שאחדים גילו פנים בדברי שלא ככוונתי". עיי' באיגרתו לחמיו האדר"ת להסביר את דבריו במספד, גנזי הראייה, עמ' 72.

30. עיי"ש בעמ' 70-71, וכך אמר לי ד"ר אריה מורגנשטרן (עיין למעלה בהע' 23) בשיחה בעי"פ, שאין לו ספק שהרב קוק ראה את תורת הגר"א בנושא משיח בן יוסף ואתערותא דלתתא.

31. הרב קוק השתמש בביטוי זה של "ניצוץ מאורו של משיח" בהקשר של הציונות החילונית, עיי' מאמרי הראייה עמ' 309 ו-360; אוצרות הראייה עמ' 889.

לאפרים, עצמות אפרים, ותהליך מביי, שמדובר דווקא כש"לא זכו"³². עכשיו מובנים לנו דברי חז"ל שהבאנו בתחילת דברינו, שהעצמות היבשות שהחיה יחזקאל הן אלה משבט אפרים שלא חיכו לקץ וניסו לעלות ממצרים ביוזמה אנושית, באתערותא דלתתא. צודק האדמו"ר מסאטמר שחז"ל ראו בפעולתם של מורדי אפרים מעשה שלילי, ועל כן הם נענשו ונהרגו. אך אי אפשר להתעלם מסוף הסיפור שם, שהחלוצים הללו יקומו לתחייה באחרית הימים בנבואת הנחמה(!) של יחזקאל. אין הסבר אחר לסיום המדרש אלא לומר שחז"ל מוסרים לנו שבזמנם, טעו האפרתיים. אך תחייתם בזמן הגאולה הלאומית האחרונה מסמלת שתבוא הזמן לגישתם האקטיבית³³, דהיינו בתקופת מביי, שדווקא נקרא כך עקב תפקידו כאפרתי, באתערותא דלתתא. על פי זה מובנת נבואת הנחמה המכוונת כלפי "אפרים": "כי ברא ה' חדשה בארץ, נקבה (= פסיבית בעבר) תסובב גבר" (ירמיהו לא, כא). הכוונה לאקטיביות באתערותא דלתתא של גאולת "בעתה", בדומה לניסיונם של סבי-סביהם³⁴. על פי זה גם מובן מדוע קבעו את פרק העצמות היבשות להפטרות שבת חול המועד פסח³⁵. לא רק משום הקשר הקלוש שבין דחיקת ה'קץ' של מורדי אפרים לפסח, שהוא מועד הגאולה הנכון, אלא מסיבה חיובית: זוהי נבואת הנחמה, של בוא זמנה של שיטת בני אפרים בחג החירות העתידי (שאף הוא יהיה גאולה מסוג 'ניסן'³⁶, ו"לא זכו"). עכשיו מובן מדוע לעומת משיח-בן-דוד, לא מדברים הרבה על מביי, היות והוא רק בדיעבד. רק בהיעדר זכויות, אנו זקוקים לגאולת אפרים, לישועת "לא למענכם (=לא בגלל זכויותיכם)... כי אם לשם קדשיי", ל"המו מעיי" לילד שעשועים אפרים, ולדמעות רחל אמו. רק בעקבות כל זה, "ושבו בנים", עם כל מרדנותם וגבורת נעוריהם (ואולי דווקא בגלל התכונות האפרתיות הללו), לגבולם.

32. לא מצאתי בשם הגרי"א מקור לזה שמשיח-בן-יוסף עלול להיות לא-דתי (אדרבה, תלמידו ראו את רבם כמשיח בן יוסף, וכך משתמע מהביטוי בפסיקתא רבתי לו-זו שתמיד מכנהו "אפרים משיח צדקיי", עיי לעיל, העי 20), אך גם אצלו ההדגש והחיידוש של מביי הוא בתחום החומרי-לאומי ולא הרוחני. ברם, הדבר מפורש אצל הרב קוק ב"המספד בירושלים", מאמרי הראי"ה, עמ' 95, המתייחס לציונות החילונית של דורו, ובהקשר של המשך נבואת יחזקאל (לו, טו ואילך) על לקיחת עץ אפרים (החומר) ועץ יהודה (צירוף הרוח) והרכבתם ביחד. יש שהסבירו את האיחוד כדרך הרכבה חקלאית, במקום שצריכים בסיס חזק ועליו "רוכב" יותר איכותי שיכלול בסוף גם את הטוב שב"כנה". כך הסביר הרב קוק שמשיח-בן-דוד הוא "אדמוני" אך גם "יפה עיניים". גם תלמידו המובהק של הרב קוק, הגרי"מ חרל"פ, מתייחס בהרחבה לכך שמשיח-בן-יוסף הוא בבחינת "לא זכו" ישראל במעשיהם הדתיים אלא הלאומיים (מעמיני הישועה, עמ' מז-מח). כך עולה גם מאוצר המדרשים (אייזנשטיין), עמ' קסב: "פני שור (=סמל הגבורה, א. ש.) כנגד משיח-בן-יוסף שכתוב בו 'בכור שורו הדר לו', ואם יחטאו ישראל גועה כשור ומיד מרחם (=ה') עליהם". כך עולה גם מדברי הרס"ג ומקורות אחרים שהבאנו.
33. רעיון דומה נמצא אצל ר' צדוק מלובלין, דברי סופרים עמ' מד, המדייק במה שכתוב אצל המעפילים, "והיא לא תצלח" אבל לעתיד לבוא, אכן תצלח. ויש לראות מקור לדבריו בתרגום יונתן שם.
34. הרב קוק לא הזכיר את הקשר לתחילת הנבואה, לעצמות היבשות, למדרש שאלו מתי אפרים שניסו להעפיל ממצרים, או לאופיו של אפרים וה"אפרתיים" בתנייך, אך דברינו בהחלט מעמיקים ומחזקים את דברי קדשו.
35. עיי מגילה לא, א ובפירוש רש"י, שם; מחזור ויטרי סי' שפא; אור זרוע ח"ב סי' שצג; שבלי הלקט, סי' ריט ודוק.
36. עיי העי 21.

ראוי להוסיף שמדברי המשנה האחרונה במסכת סוטה, עולה שתופעת מרדנות הצעירים בעקבתא דמשיחא הייתה ידועה מראש כבר מלפני כ-1,700 שנה. על כן חייבים לומר שהייתה מסורת שמרד זו הוא חלק מהתהליך, ואולי זו מרמזת על הקמת הבסיס האפרתי שעליו יורכב בהמשך "הייתה יהודה לקדשו".

במסלול זה נזדקק לייסורים הקשים שבסוף הגלות ("עם שרידי חרב... שארית ישראל... ייסרתני ואינסר"), וגם אחרי חזרתנו לארץ נתמודד עם מלחמות מרות³⁷ נגד הערבים³⁸. הצרות הללו אינן רק במישור הסגולי של ייסורים ממרקים, אלא גם ב"נגלה", כדי לחזור להיות אפרתיים, "להגביה קומת הדור", לצאת מהמנטליות הגלותית, לחשל אותנו ולהכניס אותנו ל"ראש" של גור אריה יהודה, סגולת העמים. או אז, אם עדיין מדובר על מצב שישראל אינם רוצים להיטהר מבחירתם, יגיע השלב של "וזרקתי עליכם מים טהורים".

כל זה מפורש בדברי רב סעדיה גאון:

...ר"ל אם לא נחזור בתשובה ויהיו המאורעים של בן-יוסף. ואם נחזור בתשובה ולא יהיו,

ייראה לנו משיח-בן-דוד פתאום... (אמונות ודעות, מאמר ח, פרק ו)

לומר, כולם יכירו בבואו פתאום של משיח-בן-דוד, אך בתהליך הטבעי של מב"י, זאת תהיה בבחינת "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (בראשית מב, ח), "ומעשה שטן הוא המסתיר את תכונותיו של מב"י שאין מכירין בעקבות משיחא וגם מזלזלים בהם בעוה"ר" (קול התור עמ' תפה).

על כן מובן שלא רק ייתכן לראות בתקופת הציונות המדינית את תקופת מב"י למרות החילוניות שבה, אלא בגלל החילוניות שבה. על פי כל זה, גם מוסבר בקול התור כיצד תיתכן תופעה תמוהה:

רבים מתופשי תורה לא ידעו ולא יבינו שנתפשו בחטא המרגלים... ומי גדול לנו בכל הדורות האחרונים כרבינו הגר"א... אשר בדברים חוצבים להבות אש האיץ בתלמידיו לעלות לאר"י ולעסוק בקיבוץ גלויות והרבה לזרז את תלמידיו להחיש את קץ המגולה לקרב קץ הגאולה ע"י ישוב אר"י. כמעט בכל יום דבר אלינו רבינו ברתת והתרגשות כי "בציון ובירושלים תהיה פליטה" (יואל ג, ה) ולא לאחר את המועד... ומי יתאר את גודל דאגתו של רבינו בדברו אלינו הדברים כאלה וכאלה ברוח קדשו ובדמעות בעיניו. (שם, עמ' תקלד)

ראוי להוסיף עוד שני מקורות המתייחסים לאפשרות של מדינת ישראל כפי שאנו מכירים אותה היום:

37. פסיקתא רבתי, פרק לו. בדרשה על משיח-בן-יוסף מרחיבים על כך שגאולתו קשורה לייסורים שעבר בגלות ובתחילת הגאולה (על כן הכפילות של "רחם ארחמנו"), שלא רק ממרקים אלא גם מכריחים את האב להתערב (ע"י רש"י סנהדרין צ, ב, ד"ה דיו לאבל). על פי זה מובנים דברי תלמידי הרשב"א (שטמ"ק, כתובות קיא, ב), על שבועת הגויים שאם ישעבדו בניו מדיי, זה יעורר את חמלת ה', ויגאלם לפני הזמן.

38. קול התור, עמ' תצז: "קרני ראם קרניו בהם עמים ינח", שכל עיקרו הוא על משיח-בן-יוסף כביאור רבנו באריכות על פסוק זה (בחיבורו אדרת אליהו) כי מב"י הוא בטוריא דיהושע, מלחמה להי בעמלק מדור דור... עיקרם על מלחמת גוג ומגוג המתחלקת לחלקים רבים, וכלל גדול הוא כל סבל וכל צער שישראל סובלים מגויים... ומכש"כ בעבודת קבוץ גלויות, ממעטין ומנכין מהייסורים של מלחמת גוג ומגוג... אשריהם ב"צ (=בני ציון) היקרים העומדים בפרץ נגד פראי אדם מבני הגר...".

1. המהר"ל (גבורות ה' פרק יח) המתייחס הרבה לחשיבות שלב ה"העדר" לפני המילוי, כותב כך גם על המדינה באחרית הימים:

...ולעתיד מלכות המשיח שתתחדש מלכות חדשה היא יוצאה מן **המלכות הראשונה** שלפני

זה. וזה כי מלכות ישראל הקדושה שיש לה מדריגה א-להית פנימית, היא צומחת **מתוך**

מלכות בלתי קדושה...

כיצד ידע המהר"ל, כבר לפני 400 שנה, שלא רק תיתכן מדינה ראשונה לפני בואו של משיח, אלא שהיא תהיה "חילונית" (=בלתי קדושה)? ייתכן, שהמסורת הזאת מבוססת על נבואתו של מיכה:

2. "ואתה מגדל עדר, עופל בת ציון, עדיך תִּאָתֶה ובאה **הממשלה הראשונה**, ממלכת לבת ירושלים" (מיכה ד, ח). ופירש המלבי"ם:

"ואתה מגדל עדר" ... אתה הר ציון, שאתה מגדל של ... עדר הצאן הצולעה והנידחה, תחילה

תהיה כמגדל של צאן (= **דיר** מסכן, א. ש.), ואח"כ תהיה 'עופלי' שהוא **מבצר** חזק. ומפרש שזה

יהיה בשלוש מדרגות. תחילה, "בת ציון עדיך תאִתה" - **שהגליות יתחילו להתקבץ** ... ואח"כ

"ובאה **הממשלה הראשונה**" - תבוא **ממשלה קטנה**, שיהיה להם קצת ממשלה והנהגה כמו

שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלוך מלך לבני ישראל שהיה להם **שופטים מנהיגים**

אותם. ואח"כ תבוא "ממלכת לבת ירושלים" - יהיה להם מלכות קבוע שהוא מלכות בית

דוד, שאח"כ תמלוך המלך המשיח בממלכה קבועה ... שמלכות **בית דוד תתגלה בהדרגה** ...

אם נסכם את דבריהם, נראה שאותה ממשלה ראשונה, המכונה בפי חז"ל: מב"י, שעליה דיבר

הנביא מיכה, תהיה ממשלה קטנה, דמוקרטית (=רפובליקה, הוא מדייק "ממשלה" ראשונה,

ורק אחר כך "מלכות"), חילונית, אך ממנה תצמח מלכות בית דוד.

סיכום

א. מצאנו שאכן ישנם מקורות קדומים בתנ"ך ובחז"ל שמב"י, המשיח הלאומי-מדיני-צבאי-ציוני

קיים, אך ייתכן ששם זה הוסב מאוחר יחסית, על-משקל "משיח-בן-דוד".

ב. סיבה נוספת לאי-שימוש בשם הנ"ל היא שיתכן ומדובר בתקופה ולא באדם, בדומה ל"אפרתי"

שנהפך משם פרטי לשם תואר.

ג. סיבה נוספת למיעוט העיסוק בו: שיתכן ומדובר על תקופה חילונית-"אפרתית" של "בדיעבד",

כבנבואות אם "לא זכו".

ד. למרות דברי האדמו"ר מסאטמר, כוונתם של חז"ל במדרש האומר שהעצמות היבשות שהחיה

יחזקאל הן של מורדי אפרים שהעפילו ממצרים, היא לומר שבזמנם הם טעו. ברם, אין ספק

שתחיתם **בנבואת הנחמה** בזמן הגאולה, מסמלת שתבוא הזמן לגישתם האקטיביסטית.

ה. בן-יוסף ה"אפרתי" הרעיוני (ולא ביולוגי) עתיד לנצח את עמלק ה"אגגי" הרעיוני.

